

Sağlık haberciliği ve dezenformasyonlar

Ömer Çakkal

1982 yılında Çorum'da doğdu. Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesindeki gazetecilik eğitimini 2004'te tamamladı. Öğrencilik yıllarından itibaren Yeni Şafak'ta çalışmaya başladı. Meslekteki ilk yıllarında kültür ve sanat, sonraki yıllarda gündem ve politika muhabirliği yaptı. Yeni Şafak'ta film eleştirileri yayımlandı, sinema dergisi Sonsuzkare'nin editörlüğünü yürüttü. Eğitimbilim, Dergâh, Kırklar gibi dergilerde öykü, haber, dosya ve söyleşileri yayımlandı. Çeşitli belgesel ve kitap projeleri hazırladı, iyibilgi.com adlı haber portalında editörlük ve yazı işleri müdürlüğü görevlerini yürüttü. Halen İstanbul Medipol Üniversitesi Basın-Yayın Ofisi Yöneticisi olarak çalışan Çakkal, Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisinin Yayın Koordinatörüdür.

"Yalan uçar, hakikat ise arkasından topallayarak gelir. Dolayısıyla bir insanın akli başına geldiğinde iş işten çoktan geçmiş, yalan etkisini göstermiştir. Tıpkı bir doktorun, tedavi edecek ilacı hasta öldükten sonra bulması gibi."
Jonathan Swift

İnternet portallarına 25 Eylül 2019 günü bir haber düştü: "3 bin 732 internet sitesine erişim engellenecek" başlığıyla yayımlanan haberde Sağlık Bakanı Dr. Fahrettin Koca, mevzuata aykırı şekilde ürün satışı yapan 3 bin 732 internet sitesine erişimin engellenmesi için Erişim Sağlayıcıları Birliğine başvuru yapıldığını söyledi. Haberde, 2 bin 456 internet sitesindeki reklamların 'tüketiciyi aldatıcı ve yanıltıcı olması nedeniyle idari işlem uygulanmak üzere Ticaret Bakanlığına bildirildiği' ifade edildi.

Yanlış veya doğruluğu bulunmayan bilgilerin kasıtlı olarak yayılmasına dezenformasyon adı verilmektedir. Bahsi geçen haber bile tek başına ülkemizde medya kaynaklı dezenformasyonun halkın sağlığına ne denli zarar verdiğini düşünmemize yetmekte. Zira tüketiciyi aldatıcı ve yanıltıcı yayın yapan ilgili 2 bin 456 web sitesinin milyonlarca insana uzun bir süre zarar verdiğini kestirebilmek çok zor değil.

Ünlü İrlandalı edebiyatçı Jonathan Swift'in 1710 yılında çıkarmış olduğu The Examiner adlı gazetede yukarıya alıntıladığım satırları kaleme almasının üzerinden 300 yıldan fazla geçmiş olmasına karşın yalan ve gerçek arasındaki ilişki biçimi değişmeksizin yoluna devam etmiştir. John Naisbitt'in henüz dijital dünyanın kapılarını aralamadığımız 1982 yılında kaleme aldığı Megatrends adlı

kitabındaki "enformasyon içinde boğuluyoruz ancak bilgiye açız" cümlesi ise günümüzün yoğun enformasyon akışı içerisinde doğru bilgiye ne kadar ihtiyaç duyduğumuzu ortaya koymaktadır. Keyes'e göre de dürüst olmak için bu kadar az teşvik edici sebep ile sahtekarlığa karşı bu kadar az yaptırımın olduğu dijital dünyada neyin ne olduğunu bilmediğimiz, doğrular ve yanlışlardan oluşan bir kokteyle karşı karşıyayız.

Son yıllarda medyada sağlık haberlerinin artan bir ağırlığının olduğunu görmekteyiz. Bunun nedeni, healthizm adı verilen 'sağlıklı yaşama kültürü'nün ortaya çıkması ve geniş kitlelerce benimsenmesidir. Bu kitlelerin ilaç endüstrisi, fonksiyonel gıda üreticileri ve medyayı takip ettiği görülmektedir. Sağlık haberlerine olan talebin uyarılmış olması sonucunda sağlık haberciliği sarmal bir etkiyle büyüme göstermektedir. Sağlık haberleri kitleler üzerinde etkili olmakta ve 'hayatın tıpsallaştırılması'na katkıda bulunmaktadır.

Bölüktaş ve Durak 2016 yılında yaptıkları araştırmada televizyonda yayınlanan sağlık programlarının kadın izleyicilerin sağlığa ilişkin bilgi, tutum ve davranışlarına etkisini incelemiştir. 275 kadın ile yapılan anketin sonuçları günlük televizyon izleme süresinin ortalama 3,5 saat olduğunu, kadınların %85'inin haftada

1-3 gün televizyon izlediğini, bunların %84'ünün ise bilgi almak ve yeni şeyler öğrenmek amacıyla sağlık programlarını izlediğini ortaya koymuştur. Sağlık programlarını izleyenlerin %24,4'ü doktora başvurmuş; %84,4'ü anlatılanlardan mantıklı bulduklarını ve inandıklarını uyguladığını, %10'u önerilen ürünleri satın aldığını, ürün satın alanların ise %22,2'si bu ürünlerden zarar gördüğünü belirtmiştir. Yine kadınların %34,2'si sağlık programlarının kendisinde korkuya neden olduğunu, %49,1'i verilen bilgiler nedeniyle kafasının karıştığını; buna karşın yarımından fazlası bu programları izlemenin sağlığına dikkat etmede (%56,4) ve sağlık kontrolü yaptırmada (%50,9) olumlu etkilerinin olduğunu belirtmişlerdir. Sonuç olarak televizyonda yayınlanan sağlık programlarının, kadınların yaşamı ve sağlığı üzerine sağlığa dikkat etme ve sağlık kontrolü yaptırma gibi olumlu etkilerinin yanı sıra; endişe ve korkuda artış, kafa karışıklığı ve sağlığa yönelik harcamalarda artış gibi olumsuz etkileri olduğu görülmektedir.

Bugün Türk medyasında sağlığa yönelik yayınlar yapan platformlar arasında ulusal kanallardaki sağlık programları, gazete ve aktüel dergilerdeki sağlık sayfaları, haber partallarındaki sağlık bölümleri ile bilhassa fenomenler ve influencerlar başta olmak üzere sosyal medya sayfaları ilk olarak akla gelmekte-

dir. Bunlardan ulusal kanallardaki sağlık programlarına çağırılan doktorların, ilgili sağlık programı ile anlaşmalı hastanelerden geldikleri hepimizin malumu. Elbette doktor kimliği taşıyan bir uzmanın verdiği bilgileri şaibeli göstermek gibi bir amacımız bulunmamakta. Ancak konuşulan hususun duayen isimlerinin değil de anlaşmalı hastanenin o alandaki uzman isminin davet edilmesi, onun görüşlerinin aktarılması da belli bir sorun teşkil etmektedir. Ulusal gazeteler, aktüel dergiler ve haber portallarındaki sağlık sayfaları ise popülistçe çoktan teslim olmuş durumdadır. Grip, kellik, obezite gibi elbette önemli ama popüler konuların ağırlıklı olarak gündeme getirilmesinin topyekun sağlık anlayışımızın gelişmesine bir faydasının olmayacağında şüphe yok. Medya kaynaklı en sorunlu sağlık yayınları ise sosyal medya kaynaklı. Bilhassa fenomenler ve influencerlar başta olmak üzere sosyal medya sayfalarında yapılan paylaşımların büyük oranda reklam bazlı olduğu ve çoğu kez doğru bilgiler barındırmadığı düşünülmekte. Üstelik de ulusal medyadaki sağlık yayınları belli bir miktar kamu denetiminden geçerken, sosyal medya sayfalarının denetimden geçmemesi bir başka sorun olarak ortada durmaktadır.

Günümüzde yaşanan önemli değişimlerden biri 21.yüzyılda geleneksel medyanın ağırlığının belirli bir ölçüde dijitalle, mobile ve sosyal medyaya kaymış olmasıdır. Özellikle yalan haberin yayılımı tartışmasında bu konu son derece önemlidir. Zira yanlış enformasyonlar sosyal medya ortamında hızla yayılmaktadır. Aksi gibi enformasyon sağlama ve görüşlerimizi belirlemede sosyal medyanın rolü gün geçtikçe artmaktadır. Pew Research Center tarafından yapılan bir araştırmada Amerikalı internet kullanıcılarının yüzde 80'inin kendileri veya bir yakınları için sağlık ile ilgili konular hakkında internette arama yaptıkları sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmanın önemli sonuçlarından biri de internet kullanıcılarından sadece yüzde 15'inin sağlık haberlerinin kaynağını ve güncel olup olmadığını kontrol etmesidir. 376 milyon Facebook kullanıcısının haber tüketimi üzerine yapılan bir çalışma ise kullanıcıların haberlere erişiminde ağırlıklı olarak ideolojik görüşleriyle uyumlu ve belirli kaynaklarla sınırlı olacak şekilde bir enformasyon arayışı içerisinde olduklarını göstermiştir. Sosyal medyadaki bilgilerin güvenilirliğini değerlendirmek giderek zorlaşmaktadır.

BBC'nin araştırmasına göre insanlar dezenformasyon olduğunu bilmelerine rağmen sahte haberleri yaymayı tercih etmektedir. Söz konusu araştırma BBC'nin dezenformasyonla mücadele kapsamında geliştirdiği #SahteHaberinÖtesinde girişiminin başlangıcını oluşturuyor. Araştırma kapsamında 100 binden fazla sahte haber metni, 16 bin Twitter hesabı ve 3 binden fazla Facebook sayfası incelenip Hindistan ve Afrika'da onlarca kişiyle görüşülmüş. Araştırmaya katılanlar, 1 hafta boyunca cep telefonlarına BBC tarafından erişilmesine izin vermiş. Bu da araştırmacıların, katılımcıların neyi, kiminle ve ne sıklıkta paylaştıklarını tespit etmelerini sağlamış. Araştırmanın yapıldığı üç ülke olan Hindistan, Kenya ve Nijerya'da ana akım medyaya duyulan güvensizliğin, insanların alternatif kaynaklardan gelen bilgileri teyit etmeden ve işin gerçeğinin duyulmasına yardımcı olunduğu inancıyla paylaşımlarına neden olduğu görülmüş. BBC'nin yaptığı başka bir analize göre, sosyal medya veya mesajlaşma uygulamaları üzerinden yayılan söylentiler üzerine çıkan olaylarda en az 32 kişinin yaşamını yitirdiği ifade edilmiştir.

1 milyarı aşan kullanıcı sayısı ile dünyanın en popüler mesajlaşma uygulaması olan WhatsApp söylenti ve yalan haberin yayılımına ve kimi zaman kötü sonuçlarına neden olabilmekte. Afrika'da görülen Ebola salgını sırasında İngiltere'de WhatsApp uygulaması üzerinden 'Ebola virüsü şimdi İngiltere'de. Lütfen özellikle toplu ulaşımda çok dikkat edin' şeklinde başlayan bir söylenti hızla yayılmıştır. Mesajın kaynağı bir arkadaşının hemşire olduğunu, onun kendisine çeşitli hastanelerde virüsün hemşireleri dahi etkilediğini söylediğini belirtmiş ve 'bu mesajı sevdiğinize yollayın' ifadesini kullanmıştır. İngiltere'de o dönemde herhangi bir Ebola virüsü olmaması ve böyle bir

BBC'nin dezenformasyonla mücadele kapsamında geliştirdiği #SahteHaberinÖtesinde başlıklı araştırma kapsamında 100 binden fazla sahte haber metni, 16 bin Twitter hesabı ve 3 binden fazla Facebook sayfası incelenip Hindistan ve Afrika'da onlarca kişiyle görüşülmüş. Araştırmaya katılanlar, 1 hafta boyunca cep telefonlarına BBC tarafından erişilmesine izin vermiş. Bu da araştırmacıların, katılımcıların neyi, kiminle ve ne sıklıkta paylaştıklarını tespit etmelerini sağlamış.

olayın yaşanmamasına karşı paylaşım kısa sürede sosyal ağlara da sıçramıştır.

Oxford Üniversitesi Reuters Enstitüsünün hazırladığı 2018 ve 2019 yılı 'Dijital Haberler Raporları'na göre Türkiye en çok uydurma haberle karşılaşılacak ülkelerin başında gelmektedir. Dezenformasyon konusunda gazete, TV, radyo, dergi gibi konvansiyonel medya araçları olduğu kadar WhatsApp, Instagram, Facebook, Twitter gibi sosyal medya araçları da halkın yanlış haber almasına neden olmaktadır. 8 Eylül 2018 tarihinde bir hesap tarafından Facebook üzerinde dola-

şima sokulan, 'bazı zincir marketlerden alınan etlerden kaynaklı şarbon vakaları oluştuğuna dair' yalan içerik; teyit.org tarafından 14 Eylül 2018 tarihinde yanlışlanana değin 52 bin kez paylaşılmıştır. Daha da çarpıcı olan, söz konusu çalışma kapsamında içeriklere en son erişim tarihi olan 22 Ekim 2018 tarihine kadar teyit.org'un Facebook hesabı üzerinden paylaşılan yanlışlayıcı içerik yalnızca 94 paylaşım alırken, yalan olan içeriğin bu süre içerisinde 3 bin kez daha paylaşılmıştır. Vosoughi, Roy ve Aral'ın 2006-2017 yılları arasında Twitter'da dolaşımda olan doğru ve yalan hikayeleri analiz ettikleri ve Science dergisinde yayımlanan detaylı çalışmaları da, yalan haberlerin gerçek haberlerden çok daha ilgi çekici olduğunu ve insanların daha yüksek olasılıkla yalan ya da yanlış haberleri paylaştıklarını ortaya koymuştur.

Ülkemizde sağlık alanındaki yayınların her birinin içeriği farklılık arz ediyor. Ancak şunu ifade etmek gerekiyor ki bilhassa gazete, TV, aktüel dergi ve haber portallarındaki sağlık haberciliği; birey sağlığına yönelik 'müjdeli' haberlerin, 'şok buluşlar'ın ötesine geçebilmiş değil. Kalp rahatsızlıkları, obezite, gribal enfeksiyonlar bu mecralardaki popüler konular. Bilhassa ajanslardan ve öteki internet portallarından akan haberlerin neredeyse hiç sorgulanmadan kopyala-yapıştır yöntemiyle alıntılındığı haber sitelerinin, insanların sağlık adına bilinçlenmesine katkıda bulunduğu ölçüde müthiş bir bilgi kirliliğine neden olduğu bir gerçek. Ajanslardan ya da haber kaynaklarından bilgi geçtiğinde konuyu uzman bir isme sormak ya da birkaç dakika zaman ayırıp arama motorlarından meseleyi araştırıp haberi yeniden kurgulamak, ülkemiz sağlık haberciliği için ne yazık ki oldukça lüks kaçacak bir durum. Hele ki bunun da ötesine geçip ülkedeki ve dünyadaki sağlık politikalarını okuyup yorumlama, bu konuda medyanın gücünü kullanarak kamuoyu yaratarak karar alma mekanizmalarına etki etme ideali adeta 'uzak ufuklardaki görünmez ada'.

Son yıllarda sağlık medyası mesafe kat etmiş olsa da durum şu ki ulusal basında sağlık alanında kendini yetiştirmiş, literatüre hâkim, bir gelişme meydana geldiğinde kimden görüş alabileceğini bilen muhabir ve editörler oldukça sınırlı sayıda. Bünyelerinde sağlık servisleri kuran, bir editör ve muhabirler kadrosu oluşturan, künyelerinde sağlık editörlerinin adına yer verecek kadar konuyu cid-

diyette alan gazete ve TV mecralarımız çok az. Ulusal gazete ve TV'lerimizde çoğu kez seviye ne yazık ki 'Baş ağrısına soğan, IQ yükseltmeye balık' ayarında. Gazetelerin sağlık ya da aile-sağlık sayfaları, ajanslardan ya da yüzlerce internet portalından akan haberlerden kısa kısa seçmeler ve en üstte kadın ya da çocuk sağlığını ilgilendiren bir manşet haberle adeta geçiştiriliyor. TV'lerin haber bültenlerinde de durum farklı değil. Bilhassa ana haber bültenlerinin sonuna 'renkli haber' niyetine yerleştirilen sağlık haberlerinde konu hemen hep aynı. Şok zayıflama reçeteleri; kalbe, gribe iyi gelen bitkiler, otlar 'sağlık haberi' (!) olarak kendisine yer buluyor.

Cumhuriyet Gazetesi'nde 'Medyanın yanıltıcı sağlık haberleri' başlıklı bir yazı kaleme alan Prof. Dr. Coşkun Özdemir'in ifadesiyle, "Kansere çare bulundu!", '15 dakikada ozonla bel fitiği tedavisi!', 'Kuşburnu romatizmaya çok iyi geliyor', 'Keten tohumu tümörlerin oluşumunu, B 15 vitamini demansı önüyor' gibi popüler haberler zaman zaman yanıltıcı sonuçlar doğurabiliyor". Hele bir de 'Petek Dinçöz iki ay hamile kalamayacak', 'Ajda Pekkan'ın ayağını fare ısırıldı' gibi tüm yurttan heyecan uyandıran ve TV'lerde ekranları dakikalarca işgal eden 'sağlık haberleri' (!) var ki bu konulara hiç girmemek daha iyi.

Sağlık haberciliğimizin belki de en ciddi sorunu, 'an'ı kurtarmaya çalışmasında yatıyor. TV'lerde acılı fon müzikleri eşliğinde hazırlanan 'kalbi delik çocuk', 'kanserli biçare anne' haberlerini ülkemizde herkes ıslak mendiller eşliğinde izler. Bu tür haberler çoğu zaman mutlu sonla biter. Devlet büyüklerimiz özel uçaklar tahsis ettikleri hastaya 'şefkat eli'ni uzatır; hayırsever kurum ve kişiler sorununu çözdükleri kişinin ömür boyu bakımını da üstelenir vs. Herkes mutludur. Gökten üç elma düşer: Biri sorunu yaşayan, biri sorunu çözene, diğeri de bu başı hüzünlü sonu mutlu biten hikâyeyi duygu yüklü bir fonda anlatan medyanın başına. Ama ya habere konu olmayan binlerce hastanın durumu ne olacak? Öte yandan medyamızın sağlık algısı, onu 'ticarileştirme' boyutunda rahatsız edici bir kıvama ulaşabiliyor. 'Sağlıklı olma'nın aslında özünde 'iyi olma' hali olduğunu görmezden gelen bir bakışla 'sağlık' adına hep bir şeyleri yememiz, bir şeyleri yemememiz, düzenli egzersiz yaparak sağlıklı kalabileceğimiz adeta vaaz ediliyor. Sanki insan

vücudu bir ruh taşıyor ve sanki bir robotmuşçasına 'iyilik hali'ne hiç değinilmiyor. SD dergisinin 8'nci sayısında röportajı yayımlanan merhum Prof. Dr. Mahir Kaynak'ın şu cümleleri dikkate değer: "Gazete kupürlerine bakacak olursanız baştan aşağı yasaklarla ve bazı ürünlere yönelik birtakım teşviklerle kurulu bir hayat yaşamamız gerekiyor. İşin garip tarafı bir sütunda 'ak' denilene ötekinde 'kara' dendiğine şahit oluyoruz. Bu kalemlere kulak kabartacak olsak hayatımız zindan olacak!"

Sahte haberler ve yanlış bilginin yayılımındaki artış son yıllarda önemli bir sorun haline gelip tartışmalara neden olmuş, internet ortamındaki enformasyonun doğrulanmasına yönelik girişim ve platformların sayısı artmaya başlamıştır. 2015 yılında yalan haberle mücadelede kapsamlı bir ağ oluşturma amacıyla kurulan First Draft Network, aralarında Twitter ve Facebook gibi sosyal medya platformları, Washington Post, CNN gibi çok sayıda medya kuruluşları ve AFP, Reuters gibi haber ajanslarının da bulunduğu çok sayıda kurum ve kuruluşu bünyesine dahil etmiştir. Google ise 2017 yılında 48 ülkede haber ve makaleler için bilgi doğrulama hizmeti vermeye başlamıştır. Google, bu girişim için Türkiye'de Doğruluk Payı adlı grupla çalışacağını, bu şirketin yapacağı analizlerin haberlerin doğru ve yanlış olarak sınıflandırılmasında kullanılacağını ifade etmiştir. Doğruluk Payı ile birlikte Türkiye'de yeni medya alanındaki şüpheli haberleri inceleyen platformlar arasında Teyit.org da bulunmaktadır. Teyit.org'un internet üzerinden yayılan sağlıkla ilgili iddialara ilişkin yaptığı bir incelemenin sonuçları bu noktada oldukça çarpıcı sonuçlara işaret etmektedir (Tablo).

Mersin'de yayımlanan 'Pratik Haber' adlı internet sitesinde konu hakkında görüşlerini yazan Dr. Nedim İnce'nin önerisi, 'yanıltıcı sağlık haberleri'nin önünü almaya dair tartışılacak türden: "Türk Tabipler Birliği'nin bir yetki ile donatılması ve sağlık yayınlarını izleme birimi kurması etkin bir yöntem gibi durmaktadır. İzlenen sağlık yayınlarında eksik, yanlış ve abartılı olanların aynı yolla düzeltilmesi sağlanıp oluşturabileceği toplumsal zarar en aza indirilebilir. Sağlık Bakanlığı veya RTÜK bünyesinde yetkin uzmanlardan kurulacak izleme birimi de aynı görevi üstlenebilir." Dr. İnce'nin önerisi iyi-güzel ama bu iş o kadar kolay değil. Çözüm galiba yeni bir yol bulunun-

caya kadar Tabipler Birliği gibi meslek örgütlerinin kendi içinde bu tür birimler kurarak medya meslek örgütleri bazında şikâyetlerde ve yönlendirmede bulunmalarından geçiyor. Konuyu 'Bianet.org'da kaleme alan Mustafa Sütlaş'ın deyimiyle "Yargılamak ve mahkum etmek kolay. Ama yanlışın nerede başladığını anlayıp nedenlerini ortaya koymak ve ona yönelik bir bilgilendirme ve eğitim faaliyetleriyle bu durumu yaratan koşulları değiştirmek en doğru yol."

Sonuç

Her ne kadar yalan ya da yanlış haber ve bilginin kullanımına ilişkin tartışmalar internet öncesi dönemde de var olsa da içinde bulunduğumuz yeni medya çağında bu tür içeriklerin yayılma hızı artmış, engellenmesi ise daha karmaşık bir hale gelmiştir. Son dönemde Facebook, Google gibi teknoloji devleri çeşitli iş birliği ve çalışmalar yürüterek bir adı da yalancılık ve aldatma devri olan 'hakikat sonrası çağ'da, doğru içeriğin paylaşımına yönelik adımlar atsalar da kısa vadede bu amaca tam olarak ulaşabilmesi pek mümkün görünmemektedir. Yalan ve yanlış bilginin hızla geniş kitlelere yayılması, ortaya çıkaracağı olumsuz sonuçlar düşünüldüğünde özellikle sağlık iletişimi bağlamında üzerinde titizlikle durulması gereken bir sorun olarak dikkat çekmektedir. Bu alanda yapılan çalışmalarda öncelikli olarak gazeteciliğin kalite çitasının yükseltilmesi gerektiğinin

altı çizilmekte, doğrulama süreçlerinin titizlikle yürütüldüğü ve haberciliğin evrensel kurallarının tam olarak uygulandığı haberlerin sayısının artmasının önemine vurgu yapılmaktadır. Öte yandan yalan haberlerin daha ilgi çekici ve insanların bu tür içerikleri paylaşma yönelimlerinin daha yüksek oluşu, olgulardan ziyade duygularla hareket etme durumumuz ile açıklanmaktadır. Sosyal medya kullanımının yüksek oranda oluşu ve online sosyal ağların birer haber kaynağı olarak gün geçtikçe daha fazla tercih ediliyor olması, sosyal ağların bilinçli kullanımını bir zorunluluk haline getirmektedir. Sosyal ağ üzerinde akışların bu denli yoğun olduğu ortamda ağların bilinçli kullanımı da 'medya okuryazarlığı'ndan geçmektedir. 'Medyadan gelen mesajları eleştirel bir bakış açısıyla yorumlayabilme yetisi' olarak ifade edilebilecek medya okuryazarlığı, doğru ve yalan içerikleri ayırt edebilmenin giderek zorlaştığı bu yoğun enformasyon akışıyla mücadele edebilmenin en önemli unsuru olmaktadır. 'Dijital yerliler' adı verilen bugünkü kuşağın sosyal medya kullanımı medya okuryazarlığı eğitiminin çok öncesinde başlamakta, dersin alındığı eğitim yılına kadarki kritik süreçte sosyal medyanın bilinçli kullanımı çevresel tetikleyicilere bağlı olarak şekillenmektedir. Dolayısıyla okul öncesi dönemden başlayarak eğitici ve bilgilendirici içerikler sunularak sağlık bilincinin oluşturulması ve medya okuryazarlığı yetisinin kazandırılmasının önemli olacağı değerlendirilmektedir.

Kaynaklar

Allcott, H. ve Gentzkow, M. (2017). Social Media and Fake News in the 2016 Election. *Journal of Economic Perspectives*, 31 (2), 211-236.

Çakkal Ö. (2009) Medya Sağlığına Dikkat Etme Yolunda, *SD Dergisi*, 10.sayı, s: 72-75, 2009 <http://www.sdplatform.com/Yazilar/Konuk-Yazilar/312/Medya-sagligina-dikkat-etme-yolunda.aspx> (Erişim Tarihi: 10.11.2019)

Fox, S. (2006). Online Health Search 2006. <http://www.pewinternet.org/2006/10/29/online-health-search-2006/> (Erişim Tarihi: 25.09.2019).

http://www.haberinyeri.net/Saglik/Medyada-yalniltici-saglik-haberleri_43241.html (Erişim Tarihi: 25.09.2019).

<http://www.hsozluk.com/video/gallery/hayatin-tip-lastirilmasi/> (Erişim Tarihi: 25.09.2019).

<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/767427> (Erişim Tarihi: 25.09.2019).

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/429917> (Erişim Tarihi: 25.09.2019).

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/atauniiletisim/issue/34005/360148> (Erişim Tarihi: 25.09.2019).

https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/inline-files/DNR_2019_FINAL.pdf (Erişim Tarihi: 25.09.2019).

<https://t24.com.tr/haber/insanlar-dezenformasyon-oldugunu-bilmelerine-ragmen-sahte-haber-yayiyor.746310> (Erişim Tarihi: 25.09.2019).

<https://www.ntv.com.tr/turkiye/3-bin-732-internet-sitesine-erisim-engellenecek,bgioUHTyBkO84JxOS8WwZQ> (Erişim Tarihi: 25.09.2019).

Keyes, R. (2017). Hakikat Sonrası Çağ: Günümüz Dünyasında Yalancılık ve Aldatma, (Çev: D. Özçetin), Ankara, DeliDolu Yayınları.

Lazer, D. Baum, M. Grinberg, N. Friedland, L. Joseph, K. Hobbs, W. Mattsson, C. (2017). Combating Fake News: An Agenda for Research and Action. <https://shorensteincenter.org/combating-fake-news-agenda-for-research/> (Erişim Tarihi: 25.09.2019)

Naisbitt, J. (1982). Megatrends: Ten New Directions Transforming Our Lives. ABD: Warner Books.

Nielsen, R. K. ve Graves, L. (2017). "News You Don't Believe": Audience Perspectives on Fake News, (October), 1-8. https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/2017-10/Nielsen%26Graves_factsheet_1710v3_FINAL_download.pdf (Erişim Tarihi: 25.09.2019).

Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi, 8'inci sayı, Prof. Dr. Mahir Kaynak röportajı, Eylül 2008 <http://www.sdplatform.com/Dergi/188/Prof-Dr-Mahir-Kaynak-Saglik-sektorunde-vakif-mantigi-gelistirilmeli.aspx> (Erişim Tarihi: 25.09.2019).

Schmidt, A. L., Zollo, F., Del Vicario, M., Bessi, A., Scala, A., Caldarelli, G., Quattrociocchi, W. (2017). Anatomy of News Consumption on Facebook. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 114(12), 3035-3039. doi:10.1073/pnas.1617052114

Silverman, C. (2015). Lies, Damn Lies, And Viral Content How News Websites Spread (And Debunk) Online Rumors, Unverified Claims, And Misinformation. *Tow Center for Digital Journalism A Tow/Knight Report*.

Sütlaş, M. Bianet.org, Bağımsız İletişim Ağı, 3 Kasım 2006.

Vosoughi, S. Roy, D. Ve Aral, S. (2018). The Spread of True and False News Online. *Science*, 359: 1146-1151.

İÇERİĞİN BAŞLIĞI	ANALİZ SONUCU
Gözleri görmeyen bebeğin ameliyat masraflarını WhatsApp'ın karşılayacağı iddiası	Yanlış
Pepsi çalışanının içeceklere HIV bulaştırdığı iddiası	Yanlış
Diş macunu tüplerindeki renkli işaretlerin macundaki kimyasal oranı gösterdiği iddiası	Yanlış
Çin'de plastik pirinç üretildiği iddiası	Belirsiz
Arabayı çalıştırdıktan hemen sonra klimayı açmanın tehlikeli olduğu iddiası	Belirsiz
Hurmaldaki corro virüsü ve Suudi Arabistan Sağlık Bakanlığı'nın uyarısı	Yanlış
ABD'de bir bebeğin elinde spiral ipiyle doğdu iddiası	Yanlış
Suriyelilerin tüp bebek tedavisinden ücretsiz yararlandığı iddiası	Yanlış
Nutella'da bulunan palm yağının kanser yaptığı iddiası	Belirsiz
Yurt dışından ithal edilen muzlara AIDS hastalarının kanlarının enjekte edildiği iddiası	Yanlış
DAEŞ'in Musul'da yaptığı kükürt üretim tesisinden çıkan sülfür dioksit gazının Türkiye'ye doğru ilerlediği iddiası	Doğru

Tablo: Teyit.org doğrulama platformunda sağlık kategorisinde incelenen iddialar